

Kriz ve Mekân: Kazanın Dönüştürücü Potansiyelleri Üzerine Bir İnceleme

Şebnem Çakaloğulları

*İstanbul Teknik Üniversitesi
cakalogullari@itu.edu.tr*

Ayşe Şentürer

*İstanbul Teknik Üniversitesi
senturer@itu.edu.tr*

ÖZET

Araştırma, mimarlık pratiği içinde krizin mekânsal ve atmosferik boyutlarını inceleyerek, kaza anlatısının mekân üzerindeki etkilerini temsil aracılığıyla yeniden düşünmektedir. Araştırma kapsamında, mimarlığın çok boyutlu yapısı, çelişkili ilişkileri ve politik dili üzerinden şekillenen mekân kavramı ele alır. Bu çerçevede, kazaların yarattığı fiziksel ve atmosferik durumların, mekânın görünmeyen boyutlarındaki ilişkileri nasıl sunduğuna dair açılımlar hedeflenmektedir.

Bu makale, kriz anlarında ortaya çıkan kaotik yapıların mekânsal deneyim üzerindeki etkilerini ele alan bir araştırma süreci olan doktora tez çalışmasına dayanmaktadır. Araştırma, krizli durumların bilinmeyen ve temsil edilemez olanla ilişki kurarak yeni bir kavramsal alan sunduğunu öne sürer. Kazanın, mimarlığın temsili ve mekânsal pratikler üzerindeki etkilerini sorgulayan çalışma, "tekinsiz mekân" ve "mekânsal belirsizlik" kavramlarına atıf yaparak, çarpışma anlarında yapının kazandığı dinamik ve tesadüfi ilişkileri deşifre eder.

Kazanın mekânsal pratiklerdeki rolünü yeni bir bakış içinde ortaya seren araştırma, mimarlık ile görünmeyen temsili arasında yeni tartışmalar açar. Sonuç olarak çalışma temsili süreçlerin, modern mimarlığın ürettiği imgeler üzerinde nasıl yeniden yorumlanabileceğini ve mimarlık ile kriz arasındaki ilişkileri nasıl dönüştürebileceğini tartışmaktadır. Araştırma sonuç olarak, mekânsal karşıtlıklar ve tesadüfi ilişkiler aracılığıyla yapının zamana dönüşmesini, mekânın görünmeyen boyutlarıyla kurulan fiziksel ve atmosferik diyaloglar üzerinden mimarlığın temsili ve mekân tartışmalarına yeni bir perspektif sunmaktadır.

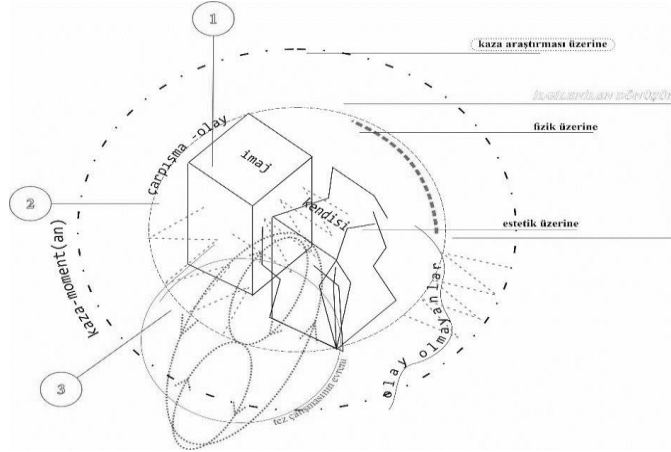
Anahtar Kelimeler: Kaza, çarpışma, zaman, mimarlığın temsili, kent, mekan.

GİRİŞ

Mimarlık çok boyutlu bir pratiktir. Bunun üzerine tanımlamaları karşımıza çıkaran Farel farklılıklardan bu çok boyutluluk anlamına varmıştır. Farel bu çok boyutluluğun indirgenmesini varsayımlar ve öğretilerin kendisindeki tekrarcı disiplinlerin problemi olduğunu ifade ederken aynı zamanda mimarlık pratiğinin onun bu ruhunu kaybetmeyecek şekilde olmasını; "içten içe birbirini tamamlayan hem de özgül gereklilikleri bakımından çelişen etkenler arasında dur durak bilmeden oynanan oyuna benzer." (Farel,1999, 278) Mimarlık pratiğinin bu çok boyutlu doğasının kendisini karmaşıklık özelliklerinden biri olarak genelleştir.

Agamben (2004) de uç durum geneli işaret edecek daha kapsamlı bir görme alanı yaratmayı mümkün kılar (Agamben,2004) Venturi uyumsuzluğu önemli görür. Buradaki duruma dair geliştirilen düşünceler aslında bir başarısızlık halini belgelemek dahi de olsa mimarlığa canlılık kazandırabilir (Venturi,2004). Mimarlığın hata yapmak ile olan ilgisi, onu bir tabu olarak uç bir durumla yüzleştirir (Grosz, 2001). Başarısızlık olarak belgelenenler mekanla kurulan iletişim için kapsamlı bir görme alanı yaratabilir. Mimarlığın sahnesinden

uyumsuzluklar ve karşıtlıklara dair hep bir ilişki barındırdığı üzerine düşünceler bu araştırma ile birlikte göstergeler dökülebilmıştır. Araştırma mimarlığın bu çok boyutlu olma durumuna yeni bir yaklaşımla görünür olmayana dair halkalar ve ilişkilerin düşünmeyi önerir (Figür.1).

Figür 1. Araştırmanın geneline yönelik bir şema

Bugün mimarlığın sınırlarını belirleyen ekonomi ve siyaset diğer yandan bakıldığında çelişki ve huzursuzluğun kendisi olur (Fusco, 2020). İç ve dış arasındaki direnci daha da belirginleştiği refleksif modern ilişkilerin, risklerin gerçekleşmesi buradaki direncin de kırılmasıdır. Birçok durum kendine yeniden tanım arayışına çıkar. (Beck,2014). Bu kırılmalar ilk etapta Delibaş' ın da ifadesiyle enformasyon bilinci içinde aşırı bilginin getirdiği bir korku ve bilinmezlik ve tedirginlik hali olarak yaşanan tersine geriye gidiştir (Delibaş, 2017). Ancak bir yandan da imkan taşır.

Mekan üzerine düşünmenin içindeki çelişkileri bir yerde çevreyle yapıyla boşlukla kurulan diyalogları da değiştirmesi olasıdır. Mekansal iç ve onun dışı düzen tanımları için kendisini daha da önem kazandırır. Bilginin ve bilimin alanındaki pratiklere bakışın değiştiği yeni tesadüfi ilişkiler ağı içinde bulunduğu açıktır. Morton, bedenlerimizin tamamen zamansız mekânlar içinde var olduğunu ve fiziksel çevrede üretilen zaman izlerinin bu mekânların yüzeylerinin altında gizlendiğini öne sürmektedir. (Morton,2013). Mekanın batı temsilinden sonra perspektif üzerinden kurulma yöntemlerinden bu yana geçen mekansal ilişkilerden, temsil anlayışına eleştirel bir perspektiften yaklaşmakla yaşanan mekana dair ilişkiler aydınlatılabilir (Lefebvre, 2015).

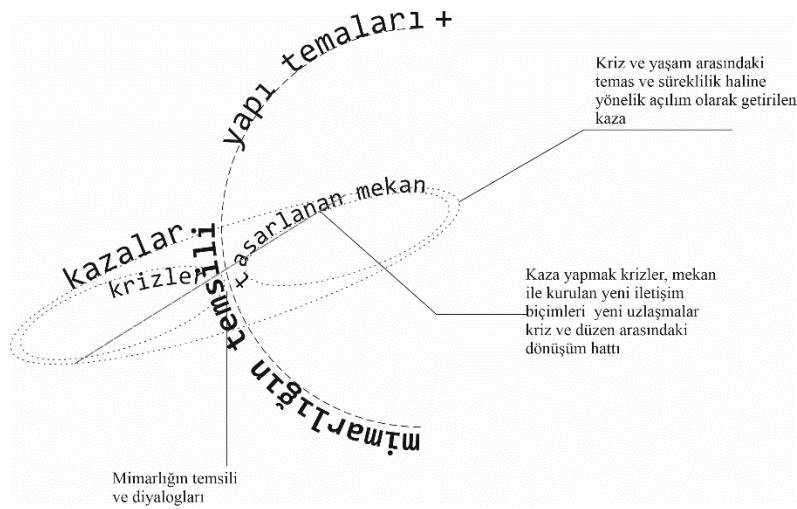
Tesadüfi ve bilinçli ilişkiler çerçevesinde, Benjamin'in (1999) "şok deneyimi" ve "kayıp mekân" kavramları ışığında görünmeyen ve belirsiz olana dair temsil biçimlerinin stratejikleşmesi önem kazanır. Mimarlık krizi belli koşullar üzerinde plastikleştirir dolayısıyla kavramsa olarak kriz ne bu zamana ait ne de geçmişe ait bir şey olarak görmek gerekir. Bu bağlamda, özellikle dirençlilik kavramı ve mekânın potansiyelleri üzerine düşünmek, mekânsal teori çerçevesinde önemli bir yaklaşım biçimi olarak değerlendirilmektedir (Walker& Salt, 2012). Araştırma kriz ortamının kendisini, imge ve anlam üzerine yeni ilişkiler sunması nedeniyle potansiyel bir çalışma alanı olarak görmektedir.

Düşünsel süreçten metnin tartışmasına

Alloa'nın (2020) belirttiği gibi, imajların doğrudan açık bir anlatım sunması artık belirsizlik taşır. İmajlar genel olarak kaotik bir hale gelebilir ve anlaşılması zorlaşabilir. Mimarlık da burada görmeye dair zorluğu kendisini yapı olarak temsil etmeyi sorun ederek ortaya koyar. Mimarlığın çelişkililik düzeyleri birçok biçimde üstlendiği batı mimarlığı içinde bir belirsizlik olarak tanımlanabileceği gibi her iki durumu eş zamanlı olarak içermek ya da buna ek olarak da karşıtlıklar olarak birbirini okuyabilecek tanım alanları gelişir (Farel,

1999, 293). Mimarın kurduğu çelişki düzeyi bir yandan da toplumsal diyaloglar ile ilgilidir (Güvenç,2017).Böylece buradaki çelişkilik aynı zamanda bir başka ortam olarak mimarlığın politik dil ve stratejik iletişiminde dair biçimleri ortaya koyar.

Mandoki (2016) ise temsili ve zaman olarak şimdiyi, iki kavramı birleştirerek ve birbirinin yerine kullanılabilir olarak konumlandırarak ilişkilerini ayrıntılandırır. Uyumsuz ya da diğer bir yanda mimarlığın temsil diyalog alanı içindeki görmeye dayalı çözüm pratikleri içinde karşıt olanın düşünülmesi mimarlığın ürettiği *yeni gerçekler olarak* görünmeyene dair kapsamlar çizer. Burada mimarlık belirsizlik taşıyan ortama dair yabancılaşma ile değil, onun entegrasyonuna imkân açabilir ve burada bir keskinlik getirmemek aksine tüm bu ikilik durumun kendisiyle temas yollarını icat edebilir.

Figür 2. Araştırmanın ifade edildiği kapsam

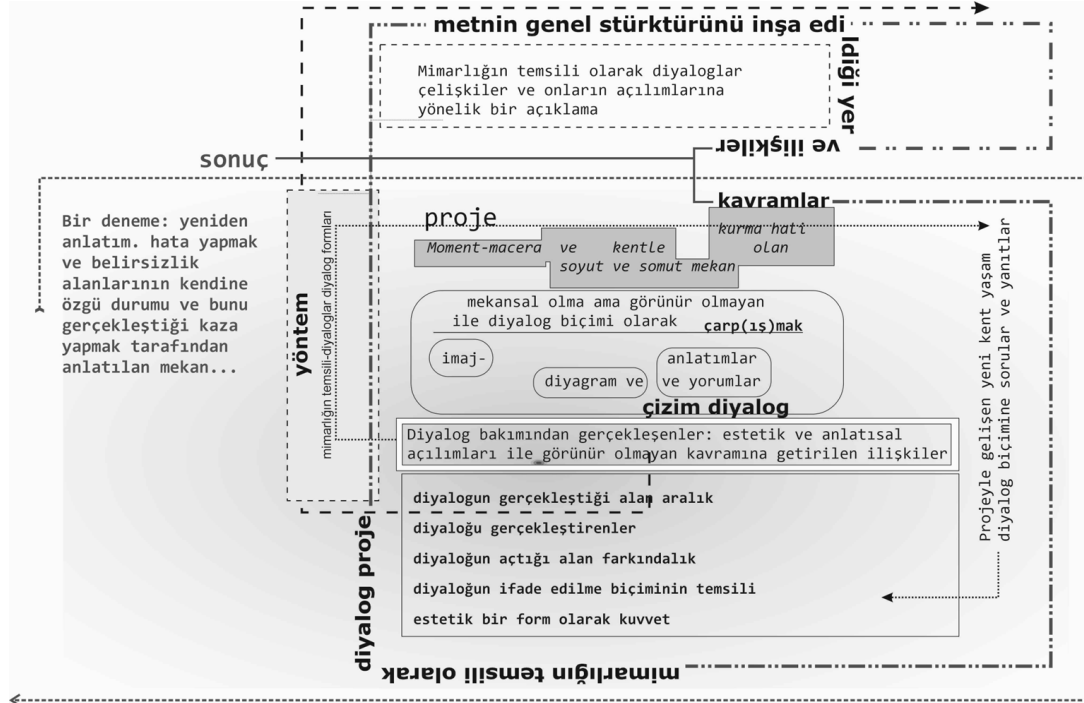
Bu makale bir araştırma sürecinden ortaya çıkmıştır. Araştırma, krizli oluşun, bilinmeyen ve temsil edilemez olanlara dair yeni bir kavramsal alan sunar. Kriz anlarında ortaya çıkan kaotik yapıları, algı ve tanımlardan bağımsız, bedene indirgenemeyen bir noktada konumlandırır. Bu ikililiğin, mekânsal deneyimi tartışılmaz kılarken aynı zamanda "öte" ile olan ilişkilene biçimlerini üretip tanımladığına dikkat çeker. Araştırma, kazanın temsil söylem ara kesitinde ifade ettiği ilişkilere odaklanarak, bu durum üzerinden gerçekleştirilecek açılımların mekânsallaşma pratikleri için yeni bir gösterim sunabileceğine inanır (Figür 2).

Mimarlığın temalarının kendisinin mimarlığın temsili de diyalog kurma bakımından gelişen bir hafızası olduğundan kaçınılamaz. Vidler' in (1992) "mekânsal belirsizlik" ve "tekinsiz mekân" kavramlarına atıfla, kaza anlatısı bir görme biçimi olarak ele alınır. Mimarlığın temsili uzaklaştırılan ilişkilere dair gerçekleştirdiği diyalogu genişleyen bir perspektif sunar. Bu ilişkileri anlamak için alan açmak ve aralıklar oluşturmak, aynı zamanda tesadüfi birlikteliklerden de bahsetmek gerekir. Araştırma modern mekanın kendisiyle birlikte karşımıza çıkan kazanın mimarlığın temsili diyalog kurma kabiliyeti üzerinden deşifresini gerçekleştirir ve modern mimarlığın ürettiği imgelere yeni açılımlar getirmiş olur. Kazanın mekânsal karşılıkları araştırmanın genel argümanı olarak ortaya koyduğu şeydir ve bu makale çalışması da araştırmanın argümanına dair, modern anlamda mimarlığın mekanı tartışma biçimi içinde yapı imgesini yeniden kavramsallaştırır. Buna istinaden çalışma kavramsal bu yapı imgesini belirginleştirmek üzere onun çizdiği dinamik ilişkileri de temsile dökmektedir çünkü bu peyzaj içinde bir diyalog yatar.

Araştırma ilk olarak çok boyutlu karşılığında dair yapı kavramının sorunsallaşan ilişkilerine dair örnekler ve imajlar üzerinden argümanlarını ortaya koyar ve yapının düzen ötesi yansımalarına dair açılımlarıyla da buradaki yapının başarısızlık imgelemi içinden onun

temsil ettiği bu durumun yapının kendisi değil zamana dönüşmesini görünür kılar. Araştırma kazanın temsil edilmesi bağlamında mekan ile kurulan fiziksel ve atmosferik diyalogu ortaya koymak üzer odaklanmış ve çarpışmalı deneyimleri ifade edildiği vakaları ele almıştır. Buradaki ifadeler bir vaka incelemesi gibi gerçekleştirilmiştir ve ortaya konan mekânsal durumlar fiziksel ve atmosferik olarak çözünmesindeki diyaloglar ortaya konmuştur. Araştırma, mekanın görünmeyenleri üzerinden yeni bir diyalog kurmaya doğru bir çözümleme sunar. *Bu araştırma, mimarlığın temsiliyi yaşamsal ilişkiler için görünmeyene dair yeni tartışmalar kurucu ve kolaylaştırıcı bir ortam olarak yapı kavramını negatif gölgesiyle iç içe bulur.*

ARAŞTIRMANIN TASARIMI

Figür 3. Proje kapsamında ele alınan konuların araştırmanın geneli içindeki konumu ve yeri

Bu araştırma, klasik anlamda bir estetik pozisyonu almaktan ziyade, estetiği çizim ve diyagram üzerinden konumlandırmaktadır. Buradaki yaklaşım adli mimarlığın estetik pratik alanındaki yorum ile ilişkilidir [1]. Bu çalışma adli bir araştırma tasarımı gibi kurgulanmıştır. Araştırma, bir yöntem olarak farklı vakaları bir arada ele alarak, temsilin estetiğini mekânın politik anlamda ilişkilerini çözümleyici ve kurucu bir araç olarak kullanır. Bu araştırma klasik anlamda imge çizimine estetik bir pozisyon almaz; bunun yerine çizim ve diyagramı merkezine alır.(Figür 3)

Araştırma, temsile mimarlığın temsili üzerinden toplum ve mekan arasında bir diyalog kurucu rol yükler. Bu doğrultuda temsil aynı zamanda araştırmanın yöntemini oluşturur. Bu kapsamda araştırmanın argüman ve yapı kavramı başlığı ve yapının düzen ötesine dair açıklamaları üzerine bir okuma gerçekleştirilmiştir. Buradaki kısımda kullanılan yöntem imaj analizi ve karşılaştırmalı olarak farklı örneklerin bir arada tartışılmasıdır. İkinci kısımda gerçekleştirilen proje ile araştırma kendi temsiliyi ortaya koyar. Burada bir önceki bölümde gerçekleştirilen karşılaştırma ve yorumlar ışığında temsil çalışması gerçekleştirilir. Karşılaştırmalı okumdan hareket ile bir yöntem olarak mimarlığın temsiliyi diyalog kurma formları üzerine yeni pratikler yeni egzersizler yaparken aynı zamanda bu açıklamaların izinde araştırma sorusunu yanıtlar. Görünür olmayana dair gerçekleştirilen bu imgelemenin kendisi bir süreci temsile ederken aynı zamanda da fiziksel çevrenin plastik ilişkilerine dair

yeni olanaklar ortaya konur. Araştırma burada farklı araştırma yöntemlerini bir araya getirebileceği yöntemlerini hayali bir ortam olarak yerleştirme (enstelasyon) kullanır.

ARGÜMANLAR ve YAPI KAVRAMININ AÇILIMI

"Kültür insanın tüm ürünlerini içerdiğine göre, ne amaçlı olursa olsun üretilmiş tüm ürünler, yapıtlar, basit araçlar da kültür içinde kavranmalıdır "(Fichter, 1996). Zihinde yeniden canlandırmak için kullanılan karakterler, semboller, işaretler ve yeni bir aktarım biçimi olarak temsil etme eylemini tanımlar bu bakımdan mimarlık sadece bir mimari üslup üretmek ile kalmayıp toplum ve mekan yaşamını kaynaştıran bir iletişim kurma dilini ortaya koyar (Akın, 1986). Mimarlığın kendi bilgi üretme sisteminde zorunlu olarak kurduğu ilişki yerleşiklikten gelen; kültürel kodlar, bellek imgeleri, mekan imajları nesnelere. Yıkımlar yaşanan sosyal ve kültürel yozlaşma kendisini geri getirilemez bir travma bırakarak var eder. Burada aynı zamanda birçok yaşamsal diyalog da dönüşür. Bugün savaş sonrası mimarlık iklimi beraberinde kriz ve bitmeyen sorunlar zinciri içinde farklı biçimlerde krizin failliğini üstlenir. Yapının imkânını mimarlığın eleştirel bir çözümlemesi olarak inceleme yaklaşımını kavramsallaştırmakta yoğunlaşır. Burada üretilen argümanlar içinde politik bir sınır olarak mimarlığın temsil ilişkileri, tasarlanan mekanın beklenmedik sonuçları üzerinden yaşanan, algılanan arasındaki farkın işlev kazandırıldığı yer olur. Kriz ve risk bağlamında yaşanan mekan kendisini trajik ilişkileri ile var etmekte ve bu belirsizlik her zaman mekansal diyalogu da beklenmedik bir biçimde manipüle ederek mekansal olana dair yeniden soru sormayı gerektirmektedir.

Mekan yıkıntı, ortak bir pratiği işaret eden stratejileri, genel bir arayışın ortak dilinin temsilidir (Morrough,2008). Modern kent mekanının açılımındaki şiddet tanımı bir fiziksel zarar üreten form olmaktan ötede ortak bir pratiği işaret eder (Tschumi, 1994). Yapılı çevreye dair zarar deneyimine yönelik çeşitlilik içinde trajiklikde her dönem farklı yaşanmıştır ve beraberinde mekana bakış da bir değişim içindedir. Bugüne bakıldığında kriz ve yaşam nerede kesişir? Yok yer yaşam ve krizli hallerine dair farklı enstanteneler ile bu kesişim alanını kristalleştirir. Auge'nin (2016) kapitalist bağlamda mekan okumasında kavramsallaşan yok yer tanımı ile beraber kazanın kendisinin bir endüstri olarak gören Virilio' nun yaklaşımı içinde onun temsil edildiği onun temsilini kazanma biçimleri olarak görülebilir (Aykutalp, 2019; Sadakaoğlu, 2022). Ancak kaza sadece düzene dair ekonomiler ve pratiklerin var olmadığını; düzen ve düzensiz olma halini bir arada tutan modern bir dilemma olarak var etmek gerekir. Sorkin (2011) ifadesinde ortaya konan kaza yapan kent bir modern metropolün makine vari düzenin temsil edilme biçimine dair geniş bir yelpaze açılır.

"Her teknoloji icat edildiğinde. . . onunla birlikte bir kaza icat edilir" (Virilio, Armitage, 1999) Bir olay olarak kaza ile her yerde karşılaşılabilir (Ballard, 1995). 20. yy için boşluğun olaylı bir yerden ele alınarak yeniden düşünülmesi ağır bir endüstrinin kendisini teşkil eder (Virilio, 2007).

Mekânsal süreçlerde, teknolojik ya da başka gelişmeler neticesinde ortaya çıkan fiziksel zarar deneyimi, modernizm içinde kırılma yaratır (Beck, 2014). Daha geniş bir yayılım alanı ölüm fikrini mekansal yaşam ile ilintilendirildiğinde ise yaşanan olay-mekan ilişkisi modernist yaklaşımı uzaklaştırdığı bilinç dışı alanı ilgi merkezine alır (Delibaş, 2017). Risk ve riskli durumlar mekânsal sınırlar ile kurulan ilişkide zarar deneyiminin kendisi etrafında yeniden şekillenen bir sınır ilişkisi kurar. Yaşamın modern mekansal düzen bağlamında tanımlanması kapsamında, risk ve (şansın modern anlamda eş zamanlı olarak karşılaşılan bir kavram) halini almıştır. Riskli ilişkiler ve buradaki görünmeyen farklı formlarda büründüğü temsil açılımları mekanla kurulan farklı diyalogların inşalarını gerçekleştirir (Virilio, Ruby, 1998). Riskler "*kaderden (trajediden) geri dönme*"dir (Giddens, 2010, 2011). Mimarlığın temsili içinde diyalog kurma kabiliyeti bu farklı işaret, estetik, gösterim alanlarından beslenerek kendini bir diyalogu tasarlayan pozisyonu ortaya çıkar.

Giddens' e göre mekandaki boşluk deneyimi endüstri toplumu için tehlike ve tedirginliğin sebebidir ve Boşluğun kendisi türlü şiddet olasılıklarını ve tehlikeleri barındırmaktadır.

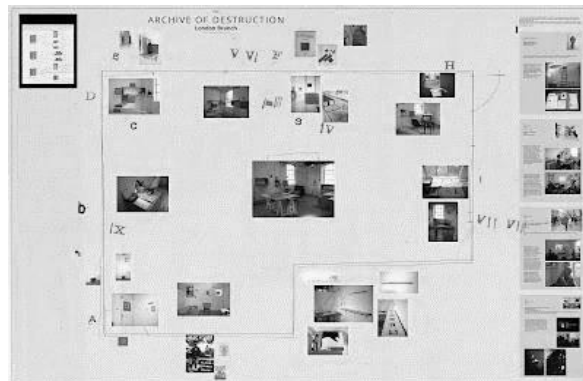
Modern toplumda siyasal sistemin; cansız kaynaklar (yakıt vs.), iş gücü ve ürünün tüketilmesi üzerinden kurulan bağlantıları daha önceki tarihsel dönemlerde görülmemiş bir refleks olarak da ortaya çıkmıştır (Giddens, 2011). Diğer yandan mimarlığın bu diyalog kabiliyeti şok haline, modern mekansal boşluğun deneyiminde temsile gelmeyeine dair de farklı türden düzen anlayışlarının karşı karşıya getirdiği tehlikelerden dolayı felaket hayallerine sahne olmasıyla cevaplar üretir(Williams, 2006). Diyaloglar içinde ölümkendisi de organik bir değişimin nedenleri olarak mekanik sebeplere boşluk ve modern toplumun ilişkileri üzerinden yeni yaklaşımlar üretilir.

Sorunlardan hareket ile boşluğun temsili üzerinden kurulan temaslar; sosyal sınıf, yaşam kalitesi, otorite üzerine eleştirilerini yerleştirdiği satirik anlatımları barındıran bir ifade alanı açar. William Hogarth çizimlerinde İngiltere kentini anlatan karikatürlerin toplum yaşamını ve kentin algılanma biçimini değiştirmiş ve bunun ardında da insanların başına gelen tuhafıklar görünür olmuştur (Benenson, 2024). Yapının sorunlaştığı durumu içinde mekanın yaşamı fiziksel sınırlar içinde yaşanamayacak yeni gerçeklikler üretir. Burada stratejik olarak açıklamak gerekirse yeni gerçekliği imkanı kılan ise tuhafıklar ve kazaların eş anlı olarak gerçekleşiyor olması karşısında kazalar ile görünür olan boşluğun zamanlarıdır. Aynı yerde aynı anda bulunma haline dair çizim görünür olanla kurduğu diyalogu da politize eder.

Figür 4. William Hogarth Karikatürlerinden örnekler

Yanlış uygulama veya kararların yanlışlığı ve trajik manzaralar, yapı simgesini sorunlaşması üzerine yerleşir. Yapının sorunlaştırdığı noktada, boşluğun tanım alanına dair yeni bir alan inşa edilmekte ve burada açılımlar, optik temellerin ötesinde görünmeyen varlığını da katmaktadır. Boşluğun kendisi mekânsallaşma ise bir çözümleme masası veya sahne haline gelir; sorunların çözünmesi, olası problemlerin teşhiri, ölümü yaşamının mekâninin serildiği bir alandır. Bilinçli olarak sorunlaştırılan yapı imgesi riskler bağlamında boşluğu görünme biçimi olaylı ve kaotiktir ve anlık olan ile ilgili şeylerin temsiline görünür olduğu bir ortam haline getirir. Bu anlık imajlar politik olarak çizdiği içeriğiyle kök sebepler sahnenin dışına gerçekliğe işaret eder.

Figür 5. Pedro Lagoa archive of destruction (spaceandviolence)

Lagoa'nın (2014) yıkım arşivinde, arşiv yapısı paradoksal bir şekilde, hafızaya karşı girişimde bulunan şeyler olarak ikonik eylemler olarak tanımlanır. Kazanın anlık olan hafızasız ve yersiz açılımları modern mekan ilişkileri için anarşik bir deşifre girişimi olur. Yıkım arşivi gösterdiği eleştirel bir havada uç durumlarda hakim tartışma biçimlerinin yapısalci yaklaşımlarının geçersiz kalacağıdır çünkü burada beliren şey bir hafızadan çok kendi hafızasıyla sorunlu bir ortamın temsiline yönelik yeni uzlaşmalardır. Bu uzlaşma da birikenin aslında kendisini değil onun hep dışında kalana işaret etmesiyle kurulan sürekliliklerde yaşanabilir.

Mekanın hatalı ve sorunlu bir pratik olarak işaret edildiği yaklaşımları sadece yaşamsal ilişkiler üzerinden kendini göstermiyor, bir deşifre pratiği olarak da stratejik olarak henüz yaşanmamış, yaşanması muhtemel olan ile de kesiştiren bir karşılık taşıyor. Kötü şans, olasılık ve tesadüfi bir şey olarak kaza herkesin başına gelebilir olmasıyla da bir ortaklaşma ve gizli bir hafıza üretmekte. Çelişkileriyle bir mekanı anlatımı sadece fiziksel yapısına dair bir değişim ile değil aynı zamanda yaşamla da ilgili olan kavrayışı da etkileyen bir birikim olarak yeni bir zaman açılımına işaret eder. Kaydetmek, biriktirmek ile mekansallaşan hafıza kaza'da kendini silmek ile gösterir.

Risk ve kaybın sebepleri ve nedenleri olması üzerine temsil edilen trajik anlar ve boşluk imgesi burada mekan temsiline yönelik hafızadan ve kimlikten bağımsız bir yere dönüş gerçekleşiyor. Kazanın kaçınılmazlığı arasında idrak edilen ise mekânsal pratiğin yaşam ve ölüm arasındaki git gelin, yapılı çevrenin gerçeklik inşasında kurgu olmayan bir alanına tekabül etmesi. Kurgu ve tasarımın sahnesinde ortaya konan içerikler boşluğu görünür kılma bakımından ifadesi gösterilmeyen ile ilgili olarak yeni bir diyalog zemini kurabilir (Boym, 2020). Riskler kriz olasılıklarının yarattığı trajik deneyim mimarlığın temsilini hem diyalog kurma biçimi olarak hem de o diyalogu gerçekleştirecek bir performatif alan olmakla tanıştırır. Araştırma bir sonraki başlıkta mimarlığın temsilinin ortaya koyduğu düzen ötesi ilişkilerin yansımalarına onun göstergesel boyutundaki açılımları ile ele alır.

YAPININ DÜZEN ÖTESİ YANSIMALARI

Yapılar, modern kültürün mekansal dinamikleri, yapılı çevrenin temsil ötesi olan ilişkileri, görsel kültür içinde yer alan şeyler olarak mekan hakkında bizi düşünmeye sadece görünür kıldıklarıyla değil aynı zamanda görünür kılamadıklarıyla da ilgili olarak çeker. Bu da mimari nesneyi bir iletişim aracı yapar (Göldeli, 1996). Mimarlığın Temsili diyalog bağlamında açılımı onu sadece görünür olan alana değil görünür olmayanın da diyalog olarak katıldığı bir temsil ortamı var eder. Görünür olmayanlar yeni bir temsil açılımı olarak ele almak gerekir. Argüman bağlamında görünürlük meselesi risk ve kazanın temsil karşılıkları açısından düzen ve düzensiz olanı bir düşünmenin birlikteliğidir. Bu durumda mimarlığın temsili olarak yapı temasını farklı bir bakış içinde konumlandırmak ile mümkündür.

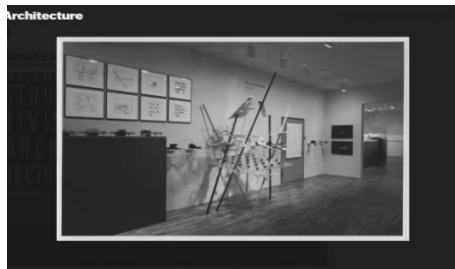
Figür 6. Araştırma ve mimarlık üzerine gelişen adli incelemeler içinde yapı ve zaman (Url-1)

Kentsel mekana dair peyzajın hareketleri bakımından kurulan ilişkileri yansıtan mimarlığın temsili, kaydı tutulmayan modern mekanın kavramsal olarak olaylı karşılıklarını gerçekleştirir. Haraplıklar zamana dair önce ve sonrayı bir şey yapar. Önce bir olayın sonucunu sergileyenken bu sonra için bir nirengi noktası olur (Weizman, 2016, 236).

Zaman içinde gelişen değişimin inşa edilmesinin mekan imajlar tarafından aktarılması ve modellendiği bir yerde değişim de plastikleşiyor ve bu değişimi ifade edememe sorununa karşılık mimarlığın teknik olarak fiziksel diyalogunu zamanıyenden yapmak üzerinden gerçekleştiriyor. Yapı kavramı, mimarlık açısından bir sorun olarak ele alındığında, ki adli mimarlık burada yapı imgesinin tanıklığına dair her zaman güvenilir olmadığı ifade eder, öyleyse bu imgenin ürettiği şüpheli hali de zamanı yeniden tanımlandığı durumda temsil edilemez olan kaydı tutulmayan bir zamanın imgelemi içine girer.

Yapının düzensizlik haline yönelik onun fiziksel imgesi bir tanık olarak konumlandırıldığı noktada aynı zamanda olayı hareket olmaksızın aktaran yapar. Trajedinin tanıklığına dair imajlar, hâlâ bir olay sahnesinde o olayın içinde olmak kadar güçlüdür. İnsan ve insan-dışı unsurların kesiştiği yer, yapının tanıklığı üzerinde onun kritik bir anını işaret eder (Rowntree, 2019). Ancak Wieviorka'ya göre tanıklık bugün için sadece bir karşılıklı belirli bir olay içinde kurulan diyalogdan ötede tutulmaktadır. Tanıklık bir durum kesiti olarak bir zaman dönem "çağ"ı tanımlar. Tanıklığın kendisi bir zaman olarak bir tür ileriye gidiş ve geçmişte kalma halinin dinamiğini yansıtmaktadır (Traverso, 2009,15). Yapı böylece plastiği gerçekleştirdiği estetik bir imge olmaktan çıkıp zamana dair bir diyagram olur. Ruskin (1982), mimarlığın performansını yaşlanmanın ontolojik olarak aktif ve pasif olan yapılarını bir arada barındırması üzerinden anlatır ve yapının kendisini zamanla birlik içinde olarak görür. Mimarlığın temsilinin diyalog kurma bağlamında açılımı bize zaman ve değişimin geniş sorgulanamaz konularına dair kendini aracı ederek yeni tanımlamalar ve bakış açıları getirebilmesi olmuştur.

Deleuze (2020, 32) bir imgenin gerekçelendirilemez niteliğinden dolayı metaforsuz olarak açıklanabileceğini ifade etmekte ve bunun sebebinin de algı hareket şemalarının bozulmasına bağlı olduğuna işaret etmektedir. Bu durum aynı zamanda başka tipte bir imgenin belirmesi de kaçınılmaz olarak gerçekleştirmektedir. Hirschorn sansürlenmiş bir durumun alanına dahil olmayı burada dahil olma biçiminin kendisini gerçekliğin deneyimi olarak görmektedir (Buchloch, 2005). Zamana dair bir diyagram olarak görünür kılan yapı çevrenin yeniden temsillerinin arayışı aynı zamandazamanın farklı türden hareketlerine getirdiği karşılıklarıyla gerçekliğin yeni bir diyalog oluşturma biçimini düşünmeye götürür. Bu kapsamda dekonstrüktivist mimarlık pratiklerini ele alındığında sadece bir tasarım olmadığına aynı zamanda bir zaman modeli çizen ve mekanı yeni gerçek ilişkilerini anlatan bir oluş biçimi olarak da okunabilecek bir diyalog yaratır. Tasarım ve kurgu bağlamında getirilen açılımlar hayali bir yüzleşme ortamı yaratarak tanıklığın kendisine dair bir zaman diyaloguna ve diğer yandan da modern mekânın gerçekleri için bir kayıt alanı olarak tanımlanabilir.

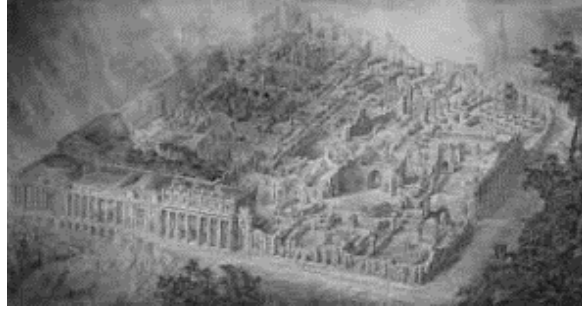

Figür 7. Moma 1988 Dekonstrüktivist Mimarlık Sergisi için Bernard Tschumi' nin yerleştirmesi

Savaş sonrası modern mimarlığın yansımalarında yapı temasına özellikler vurgu yaparak bunun değişen anlamına işaret eder (Oackman, Tschumi, 2008). Tschumi bu yeniden yoruma dair çizilen konseptlerin dışında kendisi boşluğa dair yarı gerçek yarı kurgusal düşünceleriyle şiddet olgusunu saflaştırarak tasarlanmış mekanın kendisinden yarı eleştirel yarı kuramsal bir arayışla bahseder (Bengi, Akalın, 2019). Olayın kendisi içinde kesintiler ve sürdürmelere dair potansiyeller temsil ortamına yansıtılır. Henüz tanıklık, yeni gerçeklik ve sansürün kalkması noktasında mimarlığın bilinçli tartışmaları ve temsilim

politikleştirilmesi bakımından araştırmacı ve temsiller üzerine yapılandırıcı bir kapsam çizmezken, John Soan tarafından tasarlanmış ve Gandy tarafından da resmedilmiş East Bank of England (Figür.8) projesi de mimari temsili toplum ile kurulan bir diyalogun aracı haline getirmiştir (Darley, 1999). Mitograf Gandy'nin çiziminde karşılaşılan harabe imgesi temsilin bir tür yolunda gitmeyenlere dair duyulan sağduyunun yarattığı bir karşılığı tarafından harabe imgesini politikleştiği diğer yandan da yaşlanmak ve değişim üzerine de kritik bir imgeyle bunun sebeplerine işaret edildiği bir diyalog kurar. Burada 18.yy' daki romantik tablolaradaki harabe gösterimlerini andıran eserde, yapının düzen ötesi olarak aktarımının kendisi nedensellikler örtük bir şekilde verir (Darley, 1999).

Figür 8. Joseph Gandy'nin John Soan projesi üzerine çizimi

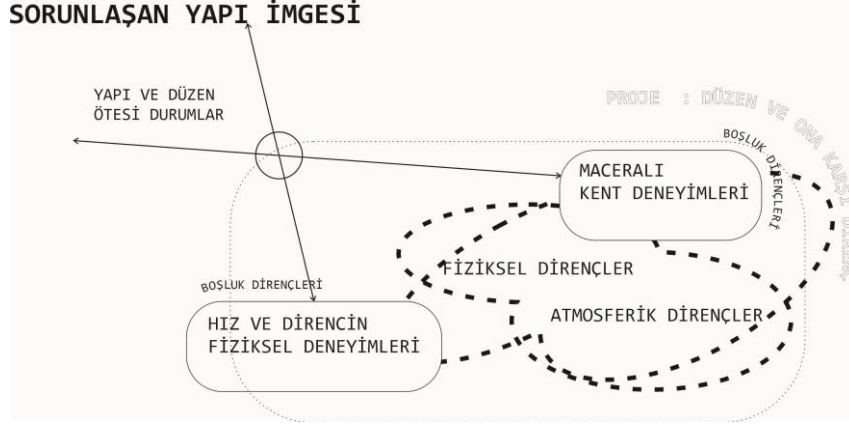
Tschumi de sorunlaşan modern mimarlık, kentin yapılı çevresi görünmeyeni aktarmak üzerine birleşen temsil içeriği ile birlikte şiddetin fragmanları olarak sorunlaştırılan yapısal boşluklar ve kentsel boşluklarda hareket tanımlı stratejiktir. Gandy'nin anlatımıyla damitik anlatım seti içinde kendisini görüntülere aktarabilmiştir. Yapının düzen ötesi bünyesinde birbiriyle çeliskili yapısal durumlar ya da olay bakımından vakalar bir araya gelmekte ve bu bir araya geliş öte duruma gösterilenlerin dışarıda bıraktığı şeylere götürmekte bir yol olarak bir araya gelmekte ve sunulmaktadır. Yapı imgesi ortaya konma sebepler ne olursa olsun işlev ve bedensel deneyime indirgenemezdir. Mimarlık gösterge biçimleri içinde bir diyalog kurma biçimine dönüşürken burada zaman diyalogu bilinen anlamda bir yapıdan söz edememeyi, yapı bilinemezi eleştiren, bilinçli olmasa da teşhir biçimleri üreten olarak karşılaşılan şeyler olur.

Wölfflin' nin (2019) yıkıntı bir imgeyi anlatmasına yönelik mimarların bu ilişkisini incelediğinde hem deforme gerçek olarak formlar hem de üretilmiş düzensiz mimari formlar kendisinin ortaya çıkardığı estetik tanımda yatan canlandırma ile zamansal deneyime dair imgelerden bahsediyor. Yapının düzen ötesindeki durumunun diyalog kurucu bir yapı olarak politikleşmesi aynı zamanda yeni imge ile kendine özgü açılımlar ile spektakülerleştirir. Mimarlığın sorunlu alanlar ile ilgilenmesinden doğan görünür olmayana kazandırdığı betimsel gerçekliği imaj konstrüksiyonları, montajlar, imaj arşivleri, yeni tamamlamalar restorasyonları ve arkeolojiler görünümüleri bakımından yıkılmış belirsiz alanların mekânsal tarihimizde yeni bir deneyimi ve olayların göze hitap eden karşılıklarıyla da zaman peyzajları sunuyor. Bu olanaklı durum mimarlığın temsilini diyalog bağlamında kuramsal bir yaklaşım ile ilişkilendiği yerde görünürün ötesine dair temsil etme çabasından doğan tasarımları için bir animasyon yaratıyor. Bu kapsam temsilin tasarlandığı bir yerde de mekan bilinci olandan yana değil, onun dışında kalan bilincid olmayan/dan yana gerçeklerin mimarlığın temsilinin diyalog bakımında kullandığı düzen ötesi yansımalarda karşılaşılan da şey oluyor.

Mimarlığın temsiline ve yapının düzen ötesi ilişkilerine dair çizilen genel bir kapsam dünya ile kurulan iletişimin bir formülü olarak düşünmeyi olanaklı kılıyor.Şeylerin gerçekleşmeye götüren olasılıkları, risklerin yarattığı bu imgeleme biçimi ancak gerçekleştiğinde zamanı bir yapı teması olarak görebilecek bir örtüşmeyle ya da yapı temasının kendisini bir zaman imge olarak tanıtarak gerçeğin sorgusunun yerine geçerek şeffaf bir diyaloga yaklaştırmaktadır.Mimarlığın temsil diyalog bağlamında kullandığı çelişkileri tabu olarak kalırken hata yapmanın kendisine dair de yeni bir bakış açısı oluşturmaktadır. Araştırma

mimarlığın temsiline getirdiği diyalog rolü içinden gerçekleştirdiği temsil okumasına bugünden bir kesit ilehata yapmanın kendisini diyaloglaştırıyor. Projelendirdiği diyalogun görünür olmayan getirdiği açılımı içinden mekan anlatımını ortaya koyuyor.

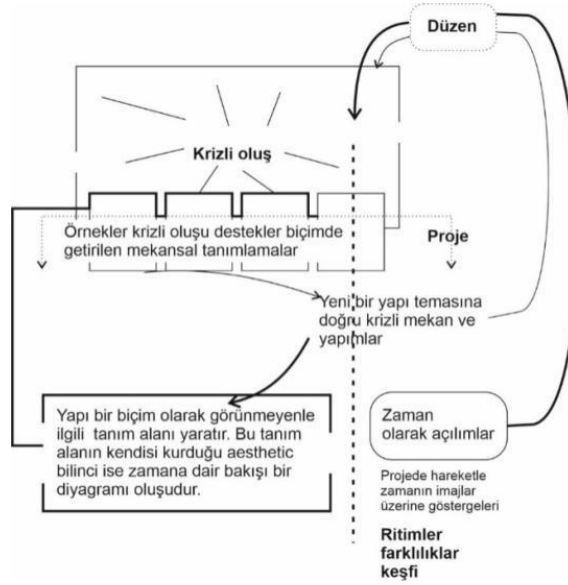
PROJE

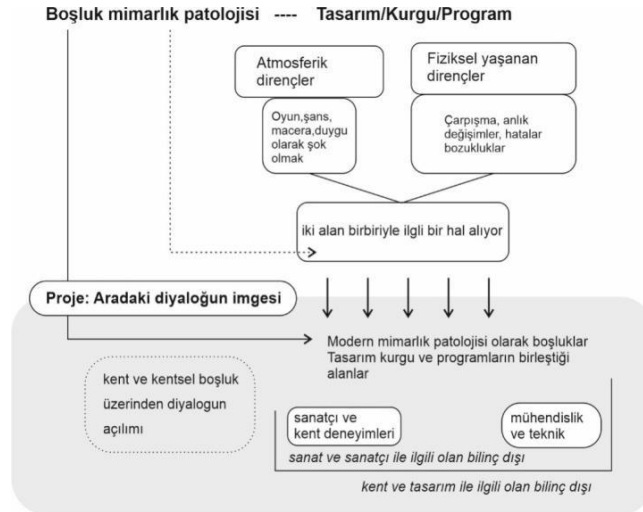
Figür 9. Makale çalışmasının tasarımı üzerine bir diyagram

Boşluk deneyimi kendisini yapı çevreden hareket ile sınırlanan hiyerarşilerden, eylem, olay gibi dinamik bir dizi ilişkinin varlığına taşır. Ancak bir yan dan da karşılaşılan şey modern toplum için boşluk imgesinin sorunlu halini ifade eder. Çünkü risk ve beklenmedik her şeyle ilgilidir. Mekan kent ve mimarlık bir karmaşıklık olarak hep bir muğlaklık yaratma kapasitesi taşır. Süreksiz olan tekrar etmeyen tekrar etmeyecek şekilde bilincin dışına itilen için sürekliliklerin kendisini eyleme çağırır ve yeniden anlamaya ve anlatmaya açılır. Özellikle 9/11 olaylarında yaşanan saldırının gerçekleştirdiği yıkım ortamı kentsel boşluğun da yaşanma biçimine dair bir dizi tartışmayı ortaya koyar ve burada kentsel mekanın boşluğu dair çizdiği yeni etkileşim biçimleri olur.

Kent olgusu Lefebvre' nin (2013) tanımlamaları ile birlikte kendiliğinden bir dinamiğe ve sınırlandırılmaz bir ilişkilene halinde karşılık üretir. Mekansal olma halinin farklı deneyimlere bağlı olarak özellikle Lefebvre' nin moment teorisiyle çizdiği ilişkilerin tanımı için getirilen kapsamlar olan macera, olasılıkların gerçekleşmesinde olduğu gibi birlikteliği gerçekleştirme formu olur (Lefebvre, 2013, 372). Lefebvre'nin mekâna dair gözlemleri trajikliği bir oyun olarak ele almaktadır (Lefebvre, 2013). Buna paralel olarak bu fiziksel kayba dair yaşananların kendisinin ise modern anlamda şans kavramıyla ilişkilidir (Giddens,1998). Lefebvre, anın yalnızca deney ve deneyim kapsamında düşünülmemeyeceğini, gündelik yaşamın dilinde yer almayan mekânsal olmayan sonuçlar doğurduğunu belirtir. Lefebvre'ye göre an, ne mekân ne bir deneyimdir; o, bir şeyin gerçekleşme olasılığıdır ve her ne kadar gündelik yaşamda tanımlanmasa da onunla ilgilidir. Süreksizlik, dönüşüm alanı olabileceğine dair imgelemler, mimari temsilin mekânsal ilişkisel çözümlere sahne olmasıyla plastikleşir (Crary, 2015, 13-14). Kentsel mekan üzerine ortaya konulan tartışmada mimarlığın diyalog kabiliyetini temsil edilemeye dair getirilen yeni dinamikleri açabileceğidir. Boşluk algılanma bakımında sorunlu olaylar ile ilişkilendir ve anonim olarak hata yapmak boşluğa dair imgelerin de gerçekleşmesine götüren bir şey olarak karşılık bulur. Aşağıda proje kapsamında açılan ilişkilere dair kavramlar ve onların mimarlığın temsili olarak diyalog kurma kabiliyetine referans ile birbiriyle ilişkisine dair diyagramlar yer almaktadır. Proje argümanlar içinde gelen mimarlığın temsiline diyalog kurma pozisyonu altında düzen ötesi yansımalarına yönelik yeni bir deneme gerçekleştirir. Burada ortaya konan temsil arayışı ve pratiğinin ürettiği imgeyi konuşur.

Figür 10. Kriz süreksizlik alanının kendisindeki süreklilik arayışlarına dair ilişkiler ve genelleyici bir ölçekten yapı yerine dair bir ilişkilendirme biçimi

Figür 11. Mimarlık ve tasarım kapsamında getirilen risk deneyimi karşısında ortaya çıkan dirençler ve süreksizlik içinde dönüşüm arayışlarını gerçekleştiren mimarlığın temsili- (diyalog konsepti)

Beklenmedik bir biçimde kendini görünür kılan negatiflik krizlere yüklenen bir düzensizlik hali olarak iki şekilde toplumun boşluk ile kurduğu teması etkiler. Burada "...düzensizlik örüntüyü bozar," ve "...aynı zamanda örüntünün esas malzemesini sağlar." Vazquez de işaret ettiği üzere estetik deneyim içinde karşılaşılan şiddet bilinç içinde ifade etmemek gerekir (Mandoki, 2016). Vick' e göre deneyim edilmiş kaotik imajlar sadece figürlerle dolu bir temsil değil, bu imajlar kaosunun deneyimini de belgeler (Morris, 2012). Burada boşluk imgesiyle kurulan diyalogun arka sahnesine getirilen kazalar kaotik olana bakmaya dair açılacak olan temsil ilişki durumu içinde yeni bir gerçeklik tanımı sunar. Virilio kazaya dair geniş bir perspektifte getirdiği ifadesiyle yapıyı hareketi gerçekleştirdiği paysage içinde, mekanimgelimi ifade etmenin aracı haline getirir (Broeckmann, 1998). Kaza- zaman arasında tanımlamalar birbiri yerine geçer. Boşluk bu bağlamda bir eylem ve kuvvet alanı olarak vardır. Dolayısıyla boşluk imgesine dair yaklaşımda çizilen ilişkilerde "hareketi, niteliği ve bir etkiye direnebilme ..." ve bir durum olarak "... çetin ve zorlu bir hali" kapsar (Briz, ve diğerleri, 2011).

Kaza; hatalar ve hatalar arası gerçekleşen yeni durumlar ile birlikte bir durum olmaktan öteye gider. Kentler kaza yapan makinelere benzetmekle metropolün kaotik imgesine karşı bir adlandırma yaparak kent mekanına dair de bir soru atar (Sorkin, 2002). Araştırma buradaki modern boşluk imgelemine dair hata ve kaza üzerinden getireceği ilişkileri kentsel mekandaki bir diyalog olarak ele alır. Kentin arka ve ön sahnesinin iç içe geçtiği bir durum olarak yaşanan kazalar böylece sadece bir olay yerine dair bir peyzaj üretmenin ötesinde modern mekanın soyut olanı ve somut olanın bir araya gelir.

Trajik olay senaryolarında: yangınları ve araba kazaları izlemekteki eğilimde bir tatmin hissi de gizlidir (Mandoki, 2016). Yıkımlara dair modern fiziksel mekan değişen trajiklik deneyimi karşısında yeni diyaloglar ve birliktelikler de kurar (Williams, 2020, 71). Kazaların beraberinde açtığı trajik peyzajlar böylece görme alışkanlığı içinde gerçekleşen deformasyona travmatik imgelemin kendisinin bir deneyim karşılığı olabileceğini de düşünür. Kazaların kendisine yönelik etkileşimler beraberinde olay imgelerine insanları da tanık bırakır. Ancak tanık olmaktan önce beklenmedik bir durumun izleyicisi olarak kalır. Trajik içerikler, fiziksel olarak sorun haline gelen çevrenin travmatik bir yığın halinde mekânsal hafızayı yeni bir boyuta taşımasına yol açacaktır. Birikim kendisi zamanın deneyimi bakımdan sorunlu hal almaya başladığında bozulan ve belirsizleşen imgelem dünyasına yönelik olanlardır. Şok ortamının yarattığı yeni ilişkilene biçimlerine yönelik temsiller içinde sorunsallaşan hafıza tutma biçimi diğer yandan canlı bir organizmanın reaksiyonu düzensizleşen zaman akışı içinde tarihsel sıralılık öncelik sonralık da anlamını yitirir (Özakupınar, 2010).

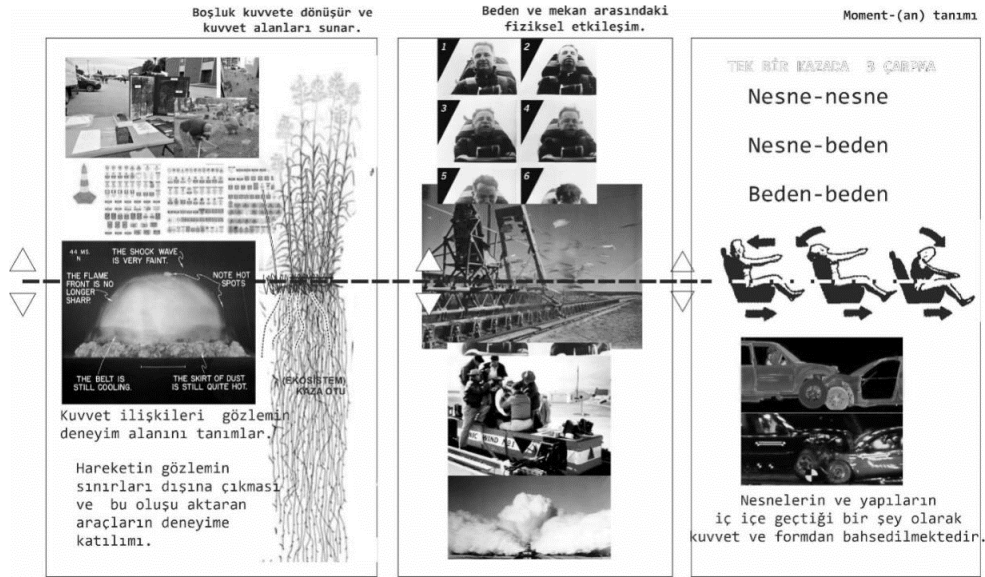
Araştırma buradaki durumu bir ilişki kurma biçimi olmaktan ziyade bir gerilim olarak görür. Dolayısıyla buradaki gerilimi ifade edecek şeye dair getirdiği tanım da çarpışma olmuştur. Proje bir çelişki formu olarak ele aldığı kaza yapmanın herhangi bir neden sonuç ilişkisi çözüm arayışı olmaksızın onun temsiline dair açılımları ile gerilimleri açığa çıkarır. Kaza yapmaya dair gerilimli bağlantıları kente dair sahne önü ve sahne arkası imgesini bir araya geldiği bir kavram/ortam olarak mimarlığın temsilini fiziksel diyaloglara dair çıkarımlardan hareket ile yeniden çizer. Kaza içindeki sorunlaşan yapı temasından yana kurulan fiziksel tanımları ve kazanın kendisinin kent bağlamında gösterdiği imgelemine yönelik göstergeleri mimarlığın temsili içinden diyaloga döker.

ÇARPIŞMA 1- HIZA ENDEKSLİ YAŞAMIN TEMSİLİ

Özne ve nesne ilişkilerinin farklı biçimlerde kurulmasına açıklık getiren yaklaşımlar, klasik endüstri toplumunun özgürleştirici bir formu olarak öne çıkar (Beck, 2014, 4-13). Dünyada savaşlar, iklim krizleri, felaketler gibi aşırılıklar zaten yaygınken, kriz imgelerinin kullanımı ve bu imgelerden hareketle yeni bir bilgi alanı oluşturmak; hem uygulama hem de literatürün harmanlandığı ve çapraz referansların yapıldığı bir süreç olarak belirir. Mühendislik alanındaki kaza araştırmaları, kazaların tamamen önlenemez olduğunu ileri sürer. Yapılan şey, kazanın ardından kalan travmatik etkileri en aza indirmektir. Bu bağlamda, mühendisler sürekli olarak beden imgelerini, yumuşak dokuları ve bunların mekanik tasarımdaki nesnelere sert dokusuyla ilişkisini görüp uygulamak durumundadır. Kazanın bedeni yeniden tanımlaması, bedenin dış etkilere, özellikle hızın ve kuvvetin şiddetine karşı ne kadar zayıf olduğunu gözler önüne serer. Bu bağlamda beden, dış boşluğun ve onun potansiyel kuvvetlerinin etkisiyle sorgulanırken, aynı zamanda içeride, bedenin oluşturduğu reflekslerle kendi kuvvet alanını yarattığı bir varlık olarak yeniden düşünülür. Hızın şiddetiyle dışarıdan gelen etkilere karşı koyamayan bedenin iç yapısı, bu güçlerle etkileşime girerek dönüşüme uğrar. Bu dönüşüm sürecinde bedene uygulanan kuvvetler ve deformasyon, bedenin ve diğer maddelerin görselleştirilip kaydedilmesiyle, fiziksel dönüşümün sonuçları olarak ortaya çıkar.

Bedenin formuna müdahaleyi kendi yapı ve konstrüksiyonu içinde gerçekleştirir ve böylece kuvvet alanlarının başka bir görünür halini sunar. Deformasyon ya da kuvvet alanlarının nesneleşmesi, bedeni davranışsal kısıtlamalarla yüz yüze bırakır. "Car crashsurvivor" olarak bilinen Graham, insan bedeninden daha iyi bir tasarım olarak, beklenmedik travmatik

etkilere karşı organik direnç gösteren bir modeldir; bu tasarımda yağ, kas ve kemik gibi biyolojik özellikler vurgulanmıştır (Url-2). Fiziksel koşullara göre değişen beden yapısı ve ortamı, aynı zamanda refleks olarak dış etkenlerle de ilişkilidir. Bedenin formunda birleşen çarpımların bir sonucu, travmanın yarattığı bozulma biçimlerinin, nesnenin hareketinden doğan kuvvet alanlarıyla nasıl etkileşim içinde olduğunu düşünmeyi zorunlu kılar. Fiziksel olarak boşluğa dahil olan bedenin içsel yapısındaki boşluk, nesnelerin sınırlarının deformasyonu ile açığa çıkar. Nesnenin biçimine eklenen boşluk, direncin ürettiği bir kesişim alanı haline gelir. Boşluk imgesi, bedenleri tehdit eden olaylar aracılığıyla genişleyerek antropometrik ölçekteki boşluklara kadar uzanır. Bu durumda, boşluk hem fiziksel hem de metaforik bir olgu olarak, bedenin ve nesnenin sınırlarının ötesine taşarak, travmatik olaylarla bedenin yapısal bütünlüğünü yeniden yorumlayan bir alan yaratır.

Figür 12.Boşluğa dair fiziksel ve ilişkisel açılımların haritası

ÇARPIŞMA 2- ŞOK ENDEKSLİ KENT TEMSİLİ

Dalí'nin Taxi pluvieux'sunu (Yağmurlu Taksi) içeren bir avlu- ve bir düzine kadar sürrealist tarzda süslenmiş vitrin mankeninin bulunduğu Les Plus belles rues de Paris (Paris'in En Güzel Caddeleri) ile Exposition Internationale du Surréalisme, Paris 1938 kente dair imgeler ve tanımlar içerir (Artun, 2014). Bunun yanında vitrinler modern mekanın atıkları artık alanları ve nesnelere de birlikte burada kentin kendisinin farklı bir tezahürü vardır. Avangard sanatçıların kent deneyimleri ve diğer yanda gerçekleştirdikleri sergiler çalışmalar arasında bir ilgi vardır. Özellikle modern kent bağlamında "mekânsız" olanı çekip çıkaran bir dedektif gibi de düşünülebilir. Bir yanda modern kente dair imgeler içinde gösterilmeyen ve yoksayılan sorunlu ilişkiler sürrealist perspektif içinde kendisini gösterir. "Kirlenmek bir lükstür" ifadesi doğrultusunda, "pis, kötü kokan" tasvirleri, gerilim dolu ve rekabetçi bir yaşamın izlenimini kentle birleştirir (Mandoki, 2016). Sanat yoluyla bu yaşamsal izlenimler, yapısal sorunları radikalleştirirken bir yandan da kente dair duyulu çevreyi de betimlenmesine dramatik ifadelerdir.

20. yüzyılda sanat, Virilio'nun belirttiği üzere, kaza kavramından derin bir şekilde etkilenmiştir (Redhead, 2006). Yaratım içgüdü, bir yandan bu sınırlarla temas etme ve keskin ayrımları ortadan kaldıracak bir anlayışı oluşturma eğilimiyle kendini gösterir. Kentin içinde yaşayan ve mekânın sorunlarıyla yüzleşen sanatçılar, aynı zamanda boşluğun direncine dair performansları aktaran bir beden haline gelirler. Sanatın, kentsel mekân üzerindeki trajik ilişkileri üretim alanı olarak seçmesinin ardında bir sebep yatar. Kent sahnesinde avangard sanatın gerçekleştirdiği sanatsal deneyimler, kazaların animasyonları ve buradaki temsiller imgeleri birbirine çarpıştırarak gerçekleştirdikleri şey de bir kente dair tanımların fiziksel nesnelere üzerinden kurulan plastikleştirilmiş bir gerilimdir. Fiziksel sınırlar, yalnızca bir çerçeve olmaktan çıkar; hareketin ve performansın gerçekleştirilmesi sırasında

görünmeyen, mekâna sızan ve iz bırakan unsurlar, sınır kavramına direnen bir hacim yaratır.

Avangard sanatın maceralı kent deneyimleri üzerine getirdikleri açılımları bir yandan ortaya çıkardıkları çelişkiler ile bu maceralara bir teşhir gözüyle bakmaya götürür. Simmel, maceranın deneyimine dair ironik bir ilişki kurarak, maceranın gündelik yaşamı kesintiye uğrattırırken aynı zamanda bu yaşam içinde öz olanı billurlaştırdığını ifade eder (Boym, 2020). Avangard sanatçılar, sanatsal pratiklerini yalnızca ortaya koymakla kalmayıp, mekân ve zaman imgelerinin temsilini ve bu anlamların çözümlenmesini araştırırken, bu karmaşıklığı yeni bir vizyonla ele almışlardır. Avangard vizyonu direnç, beden ve fiziksel çevre üzerinden keskinlikler yaşamla ilgili şeyler olmasıyla birlikte böyle bir gerçekliğin deneyimi bir aktör, bedenin psikolojik ve otomatik kullanımıyla öne çıkar ve bu bağlamda kent gezileri ve olaylarıyla çözünür (Mical, 2005). Sanatın kendiliğine yönelmesi, sınırlamalara ve sınırlara çarptığımız anlarla kurulan ilişkilerle şekillenir. Bu bağlamda modern mekân, şans kavramının temsili üzerinden kötü şansa ve ölüme doğru yönelen, sonlu bir bedenin hatırlatıcısı olur (Akbal, 2019).

Kent üzerine gelişen deneyimden hareket ile mimarlık üzerine getirilecek bir açılım bize onun sadece fiziksel bir varlık olmadığını, aynı zamanda rüyalarda tekrarlanarak güçlendirilen ve hafızanın cisimleşmiş bir formuna dönüşen bir olgu olduğunu göstermektedir (Patterson, 2000, 10). Modern kentin bilinci dışı olarak tariflenebilecek atık eşik mekanlar içinde gözlemlerini gerçekleştiren Robert Smithson, kentin estetik unsurlarını ele alırken, Passaic, New Jersey turunda karşılaştığı tuhaf, pornografik ve deforme olmuş figüratif anlatılar aracılığıyla karışıklık halini anlatmakta ve fotoğraflamakta yeni bir deneyim biçimi önermektedir (Smithson, 1967). Bu bağlamda, modern kentin sorunlu imgeleri yaşam ile ilgili farklı birliktelikle ve birleşen akışlar ile sadece fiziksel bir tezahütü değil, aynı zamanda kaotik bir deneyimin karmaşık performansını içerir.

ÇARPIŞMALI DENEYİMLER VE MİMARLIĞIN TEMSİLİ:

Çarpışmanın fiziksel bakımdan getirdiği açılım sadece bir olay değildir, karşısında başka hayalleri de ortaya koyar. Özellikle barok temsilin bir yapıyı ifade etmek üzere kullandığı "çarpıştırma" tanımı fiziksel özellikleri temsil edilmeksizin bir yapıyı anlata bir şeydir. Diğer yanda da buradaki fiziksel özellikler estetik bakımdan yeniden hayal edildiğinde o sebep olan her neyse onun olasılıklarına dair canlandırmalar örneğin; bilerek gerçekleştirilen deformasyonlar "kazaen" kıvrılmalar ya da bu tip "kazaen" yapılmış şeyler araya karışıp "canlılık" katar (Florenski, 2001, 38). Soyut Biçimler, mimikler ile hareketlenir (Verschaffel, 2001). Formun yıkımı, kazayla kurulan yeni ve son derece dinamik bir ilişkiyi işlerken, aynı zamanda statik olanın harekete geçişini de sorgular. Soyut biçimler ise bu süreçte mimiklerle hareket kazanır.

Ballard'a göre, çarpışmalar ve psikopatolojik ilişkilerin teşhiri, riskin somutlaştığı yerlerde, güvencesizlik içinde yaşamla ilgili yeni keşiflerin yapılabileceği bir deneyim alanı açar. "Vücut üzerindeki her çizik, her iz ve her yara, suni bir tersine çevirme işlemi" haline gelir (Kavanagh, 2019). Görünümler üzerinde tecrübe edilen şiddetin önemi onun farklı türden ilişkiler kurabilmesidir (Hirschhorn, 2013). İmge dünyasının beklenmedik bir şekilde değişimine karşı bir direniş gösteren nesne ve bedenin çarpışmayla ortaya çıkışı (kaza), haptik ilişkilere yönetsel kurmaca tanımlar, buradaki estetik olarak sıra dışı uç görünümlere ise yeni canlandırma biçimleri yaratabilir olarak bir rol yükler. Travmanın kendisine yönelik ifadeler bize "yaralanmalar, sakatlanmalar ve ölüm" buradaki fizikse açılımlar ile onların tam tersi anlamında yaşam ile ilgili metaforlara dönüştüğü yer olur. Dirençlerin yarattığı plastik açılımları ile fiziksel karşılıkları dinamikliğe dair açılımı ölüm ve yaşam arasındaki önce ve sonra geri getireme gibi biyolojik olarak zorunluluklar tam tersi bir ifadeyi ortaya koyar. Ölümden yaşama dönüş biçimi organik olarak gerçekleşme dahi, hafıza, bellek gibi fiziksel bir ifadeye indirgenemeyecek genellemeler direncin fiziksel sınırları içinde maddileşebilir.

Mekânın görünür biçimi, onun doğasını belirleyen uzaklaşmış ilişkileri de barındırır. Görülen ve duyulan şeylerin eyleme çağrılmaması durumu, fiziksel bir şey olarak oyunun kuralıyla yeni algılama biçimleriyle buluşmayı gerçekleştiren bir şanstır (Yücefer,2020). Ballard, çarpışmalara konu olan araba kazalarında, arabanın modern yaşam için ayrılmaz bir parçası olarak sunulan içeriğindeki psikopatolojik bir diyalogu mekâna için bir düzen olarak ortaya koyar (Altaç, 2018). Bu atmosferi var eden tekil olarak kazaların içinde olup bitenden çıkan ve onu bahsederken ortaya serilen görünür düzenin de arka sahnesidir. Buradaki süreksizlik içindeki süreklilik üzerine ortaya serilen ilişkiler hareketin kendisinin akışından farklı kendi süreklilik ilişkilerini de sermekte. ilişkilerin bir yöntemi haline gelerek atmosferik ilişkiler fiziksel olanla ilişkiye yeni perspektifler açabilir (Wittmore, 2002). Burada boşluk temsiline yönelik eylemle atmosferik durumu, olaylar ve olaya götüren sebepler de olay olarak fiziksel bir yapısına yöneliktir. Bu iki kapsamı bir araya getiren kurgu programın sahne arkasında yaşananlar olarak diyalog bu geçişin kendisi olur. Bu geçiş alanını bize yaşatan incelemelerde vaka olarak aktarılanlara bu kapsam daha da yaklaşılarak boşluğun hatalı haline yönelik imgeler ortaya konmuştur.

Fiziksel durumu ve DİYALOGLARI

Çarpışmanın fiziksel bir vaka olarak belirginleştirdiği sınırlar diğer bir yandan da bize buradaki aşırılık halinin işaret ettiği şeyler ile beklenmedik şeylerin ve ihtimallerin başat rolde yer aldığı gösterir. Avangard sanatın sorgulamaları ve beden-mekan arasındaki yakınlaşmalara dair getirdiği açılımları temsil setlerine yönelik bir açılım gibi ele alınabilir. Ayrıca yukarıda bahsedildiği gibi, gerçeği hayal edilenle bulanıklaştırma yetisi, risk ve mekânsal-zamansal pratiği ile birçok boyutta ele alınır; bu, istisnai bir olay olup, temsil dili içinde farklı göstergesel ilişkilere dayandırılan bir biçimdir (Witmore, 2002, 40-41). Modern mekansallığımızın sahne arkasında, uç durumlar (boşluktaki dirençler) ile karşılaşıldığında, sınırları ayıran tanımlamalar açısından ölüm ve canlılığı tanımlamak oldukça zordur. Bu ilişkiyi temsil etmek için boşluğun kendisini ondaki çarpışmaya ihtiyaç vardır. Bu durum, mekânın deneyimleniş biçimlerinin ve varoluşsal ilişkilerin soyut bir düzlemde yeniden şekillendirilmesine alan açmaktadır [3]. Direnç olarak gelişen travmalar çevrenin beden ile kurduğu ilişkilere dair yeni kavramsal çerçeveler sunmaktadır. Anlık değişimler aynı zamanda yarattığı şok etkisiyle birlikte zihinsel ve sanal bir alana da çarpar ve travmatik etkiler fiziksel aynı zamanda da sanaldır. Projede açılan kentsel yaşamın dinamikleri ve kesintilerin ortaya çıkardığı performatif durumlar, mekânın yaşam biçimlerini dönüştürerek, hem ölüm hem de canlılık kavramlarının anlaşılmasına dair yeni açılımlar sunar. Kentsel doku, bu bağlamda, yaşamın geçici ve sürekli olma halinin birbirine geçtiği, karmaşık etkileşimli bir peyzaj için canlandırma alanı olarak farklı vakalarca alt üst edilerek hata olasılıkları ile temsil edilen bir yaşama yeni gerçekliklerini çizer.

Atmosfer durumu ve DİYALOGLAR

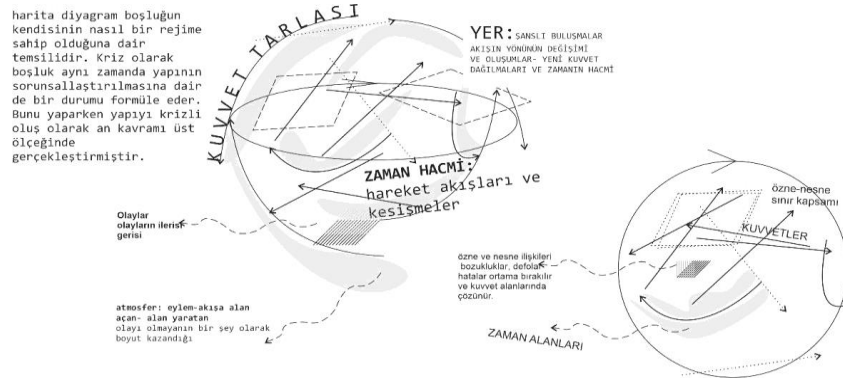
Atmosfer tanımı Boym' un aura ifadesi üzerinden hareket ile kullanılan bir tanımdır. Çünkü onda aura tüm kazalı ve sorunlu şeylerin bir araya geldiğinde tanımladığı alanı anlatmakta kullanılan bir şeydir. Teknolojinin bu bozuk sanatı içinde "bozuk" sorunlu yapı imgesi olarak mimarlığın temsili olur. Lefebvre' nin (2013) momentler takımı altında bahsettiği ani başkalaşım ve devrim olarak sürekli ve süreksiz arasındaki ilişkiyi tanımlarken kullandığı formül vari anlatımlar dikkati çeker. Kazanın da diyalogu bir içe kıvrılma biçimi *involüsyon* gibi bizi düzen temsilinin arka sahnesine dönüşüm alanlara taşır ve aynı zamanda da yaratır. Kentsel doku, kesintinin meydana geldiği bir plato olarak düşünüldüğünde, sürekliliğin tasarlanmış alanlarca çizilen bu sahneler, biyolojik ve mekanik süreçlerin iç içe geçtiği, kendisindeki yeni bir fiziksel ilişkilene biçimine dair anlık olan ile ilgili olan yeni temsil ortamları yaratır. Bu bağlamda, mekânın algılanışı ve deneyimlenişi, kent mekanından hareket ile getirilen vakalar ve içeriklerce tasarlanan mekan üzerinden daha derin bir anlayışa ulaşmayı mümkün kılmaktadır.

Aşağıda bulgular kısmında ele alınacak olan iki yaklaşım konseptiyle birlikte şematik olarak ilişkilene hallerine yönelik bir diyalog kurulmuştur. Bu durum, katı boşluk ve figür-arka plan imgeleme biçimlerini tamamen değiştirmekte, hatta hafıza yer aidiyet gibi konuları da

tekrar bu birliktelik kapsamında yeniden fiziksel koşullar üzerinden eritmektedir. Geçmiş olmama hali peyzaj olgusunu grafikleştirirken grafiksel açılımlar ise bir birikim alanı içinde kendisine yönelik hatırlamalar çağrışımlar ile birlikte dinamik peyzajın da fragmanlarını yaratmıştır. Anlık değişim olarak konseptleştirilecek bir hareket eylem deneyiminin pek de pratik olarak karşılık üretemeyen, bilinç dışı ilişkiler alanına dair kent bağlamında okunan karşılıkları hem beden mekan arasındaki ilişkilere dair somut ve soyut içeriklere bakışı değiştirdi hem de beden ve mekan arasındaki ilişkiye dair uç durumlar üzerinden yeni temsil aralıklarını ve temsilin sorunlarını gündeme getirmektedir.

*"Algılanan kazayı boşluğun yıkıcı nitelikleri aracılığıyla kutlarız."
"Boşluğun yapıcı nitelikleri aracılığıyla hayal gücüyle anlam yaratırız." (Menkman, 2011)*

Bosma teknolojinin yarattığı bir form olarak bozukluk halinin varlığına, Uzamın birey tarafından algılanması ve müdahale edilebilmesi için bir ara yüz gibi yaklaşım burada kendi kendine doğan bir katmanı boyutlandırmaktadır (Heck, 1999). Kaza yapmak bilinçli bir animasyon arayışı olarak kendisini farklı iki açılım içinde gerçekleştirir. Burada aynı zamanda tekniğin ve tasarımın sorunları kapsamında mekanın fiziksel karşılığı da bozukluk olarak bütünleşerek imgelenir. Nesne ve beden arasındaki reaksiyonel bir ilişkiden bahsederken buradaki bozulma ve travma olasılıkları bir ilişki biçimidir. Duyulur olandan ötede, aradaki aktarıcı ortamların karakteri özelinde mekanik ve biyolojik yapıların iç içeliği aynı zamanda yeni, yarı soyut yarı somut ortam olarak belirir. Figür 13 boşluğa dair yapıcı ilişkilere işaret edildiği yıkım ve çarpışma imgelemine yönelik bir anlatım biçimi ortaya konmuştur.

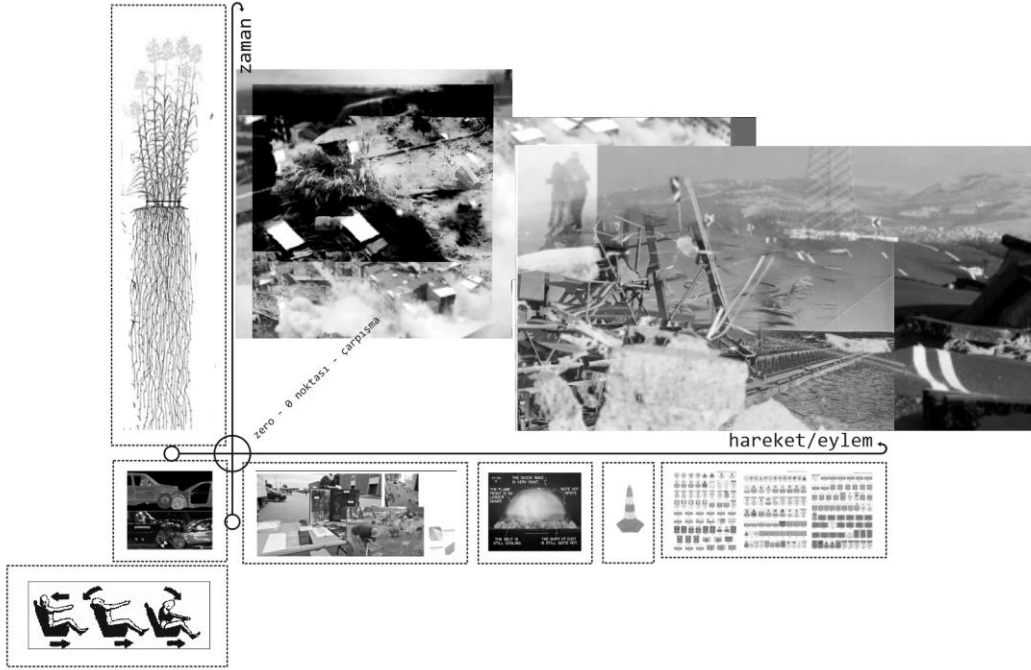

Figür 13. İlişkileri tekrar düşünme formatı olarak kavramlar için öneri bir diyagram

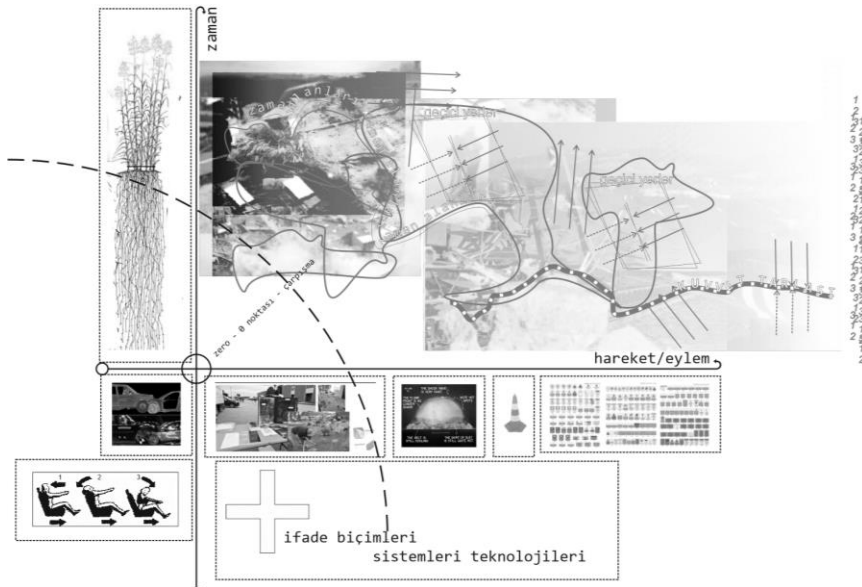
Figür 14. İlişkileri tekrar düşünme formatı olarak diyalogun estetik gösterimi ve plastik açılımları

Figür 15.İlişkileri tekrar düşünmek değişen ifade biçimleri ve zaman- hareket gerilimleri

Yıkılmış köşeler, dökülmüş sıvalar ve sağlam monte olmamış parçalar, gözlemciye pek çok ayrıntı sunar. Maddenin basitliği, farklı temsiller içine parçalanmış bir durumdur (Ginsberg, 2021). Temsilin görüntülemek üzerine değişen kaygıları, Düring'in (2016) belirttiği gibi, onun maddeselliğine atıfla yeni referanslar üretir. Bu kesişmeler içinde ise ortaya çıkan ortam nesne ve bedenin sınırlarına dair farklı anlatımların boyut kazandığı durumdur. Yukarıdaki imaj ve diyagram bağlamında gerçekleştirilenler ile mimarlığın temsili üzerinden aynı zamanda bazı yeni sorulara gebe bırakır. Bu soruların kendisi ne olduğu değil, sorularla olan bur ortamın kendisi diyalogu verir ve soru(n)ların çizdiği yer- alan- durumun bu dönüşümleri, diyalogu gerçekleştirenler olarak kendisinin temsil edilme meselesidir. Soru(n)ların getirdiği deformasyon, haraplık gibi estetik anlamda yıkıntı olarak tanımlar bir performansa ait koreografileri çizer. Bunun için beden birbirine ters hareketlerde ve kopyasıyla görüntülenir.

Figür 16. Diyagramı ile birleşen estetikten yeniden okunan peyzaj

Postmodernizm, birleşik bir inanç veya varsayım sistemi değil, aksine sürekli değişim halinde olan bir olasılıklar dizisi, ...kapsayıcı paradigmlar ve teorik ile metodolojik üst sistemlerden vazgeçme durumudur (Clarke, 2005). Blanchet' e (2016) göre, parçalı bir yaklaşıma duyulan arzu, genel planlamanın "başarısızlıkları" deneyiminden kaynaklanmıştır. Sonsuzluğa doğru hızlanan, bazen kontrolsüz bu parçalanmaya yeni alternatifler düşünme fırsatı vardır (Blanchet, 2016). Burada *dialogic bir yaklaşım benimsenmiştir*. Buradaki temsil pratiği bize rastlantısal ile belirsizlik sınırlarını aşmaya bir belirleme yapmadan ondan bahsetmeyi olanaklı kılar [2].

Parçalanma, sadece bir şeyi statik parçalara ayırmak ya da etraftaki parçaları toplayıp birleştirerek bütünü daha iyi anlamak anlamına gelmez. Brayer'in (2005) belirttiği gibi, fragmanlar, ister geçmişte ister gelecekte olsun, mevcut anla karşılaştırıldığında, gerçeklik ve onun soyut kavramları arasındaki etkileşim yoluyla ortaya çıkar (Brayer, 2005). Yapılı çevrede gelişen adli bakış, geçmişten ipuçları ararken ve geleceğe yönelik yollar inşa ederken, genellikle silinmiş değerler duygusuyla şekillenir (Weizman, 2017). Bu süreç, farklı vakaların üst üste düşünülmesiyle gerçekleştirilmiştir.

Tanık olan dönüşür. Yapı kavramın dönüşmesine yönelik açılımlar radikal bir mimarlığı gerçekleştirecek ve aynı zamanda mimarlık yapmaya dair bakışın değişeceği bir imkanlar alanıdır. Mimarlığın gerçekleştirdiği bu diyalog toplum ve mekan arasındaki belirsizleşen imge rejimi ve onu anlatmaya götüren imajların gürültülü patırtılı ortamına dair ayrılan görme ve inceleme mesaisini gerçekleştirir. Mimarlığın temsili ve tasarımı üzerinden gelişen bu sorgulamalar evren ve zaman anlayışına da yansıyan farklı düşünce biçimleri üretir. Değişime bakışını farklı birçok açıdan kurabilen mimarlık bu kendisi üzerinden açtığı olanaklı alanı genel bazı sorulara da cevap üretebilir.

Mekanın çelişki içeren konularına dair mimarlığın diyalog temsili üzerinden getirilen projenin bir yeniden aktarım olmak ile birlikte bu yeniden aktarım hali eyleme çağırılmayan bir ortamı ve mekanın bu kendindeki uzaklaşmış ilişkilerine dair performansları taşımaktadır. Bu kapsamda zaman ve mekan bakımından şöyle iki açılım getirilebilir: geçip gidenler üzerinden görülen bir zaman ve yapı kavramına dair çizilen çelişkili ilişkiler ise mekansallık tanımını yeniden düşünmeye iter. Burada gerçekleştirilenler hem sağduyu hem de fiziksel gerçekler üzerine kurulan ilişkiler aynı zamanda bir arada olmayı sağlayan mimari temsilin diyalog olarak olanaklarının bir yansımasıdır.

SONUÇ

Anlık/kritik olanı sahneleyen boşluk kendisinde yeni teşhir etme biçimlerini saklar. Buradaki yeni biçimler tesadüfen kurulan ilişkilermeler üzerinden de yapıyı düşünmenin kendisine dair notlar bırakır. Program ve kurgu anlayışına ilişkin yapı temasının, krizler karşısında dönüşüme uğradığı kurgunun krizine yönelik içsel düzen yaklaşımlarıyla krizin diyalojik unsurlarını ortaya çıkarır ve yapı temasının değişen ve dönüşen yapısına ilişkin programatik ve kurgusal kapanmalara karşı bir cevap üretir. Araştırma birçok yöntem ve farklı veri içeriklere bir arada yer verir. Çünkü krizin hem *düzenin dışı hem de düzen ile ilgili* olarak algılanan durumu ve bu tip bir kendiliğindenlikle ürettiği cevapların tesadüfi olmasından gelen zenginliği yok sayılamaz. Çalışma kuramsal bir anlatımla kalmayıp ondaki pratik karşılıkları konuşur ve buradan söylemlere dair çıkarımlarda bulunur. Mimari düzen kendisiyle yaşadığı çelişkili ve çatışmalı ilişkiler üzerinden konuşurken aynı zamanda da zaman imgelemine dair belirsizliklere yaklaşım geliştirir. Burada kaza kapsamında açılan mekan anlatımında gerçekleşen çatışmalar aynı zamanda keşfedilen çok katmanlı bir zaman diyalog formu ortaya koymuş olur.

Mimarlığın tabusu olan hata yapma haliyle gerçekleştirilen yüzleşmeye alan açmış olan çalışma aynı zamanda yapı kavramına dair de yeni sorular sorar. Kriz ve onların yaşanılan deneyimlerine karşı yapının tanıklığını kullanılmaktadır. Bir mimarlığın yeniden diyalog biçimi olarak açılan ilişkileri hem içeriği bakımından kaotik anlaşılması güç bir imaja dair bir okuma hem de çelişkililik halinin kendisini kaotik bir hal olarak kavramsallaştırıldığında

da buradaki atmosfere dair alınan bir şimdi ya da şimdinin temsilini vermiştir. Bir keşif süreci olarak kurulan araştırma, kaza yapmayı hem diyalog kurucu bir yöntem, hem yapıllı çevre ve düzenden kaynaklı bir çelişki hem de mimarlığın temsilinin farklı biçimlerde sürekli olarak diyaloga çağrıldığı bir atmosfer olarak yer verir. Diğer yanda da buradaki zengin ilişkilere dair açılımları gerçekleştirme biçimi olarak mimarlığın temsiline getirdiği diyalog kurma kapasitesini kullanmış, buna dair açıklamaları yani mimarlığın temsilini bir diyalog kurma aracı, ortamı yaratılmasındaki çelişkilerin bir bilgi kaynağı olabileceğine dair açılımlar getirmiş. Buradaki ilişkilerde mimarlığın temsiline dair iki sınır ortaya çıkar; biri zamanın belirginleşen karşılığına yönelik imgelemi, diğeri ise görünmeyen plastik imgelemine yönelik estetik karşılığıdır.

REFERANSLAR

- Akın, Ö., (1986). *Psychology of Architectural Design*, Pion Ltd., London
- Augé, M. (2016). *Yok-yerler: Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş*, çev. Köksal, A, 2.
- Aykutalp, A. (2019). Hız Siyaseti: Paul Virilio' nun dromoloji kuramı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 8(61), 429-440.
- Artun, N. A. (2014). *Sürrealizm mimarlık mekan sanatı*. İstanbul: İletişim.
- Altaç, İ. S. (2018). *James Graham Ballard'ın romanlarında kentsel uzamın temsili (Doctora tezi, Ankara Üniversitesi (Turkey))*.
- Agamben, G., & Başgöl, A. İ. (2004). *Auschwitz'ten artakalanlar: Tanık ve Arşiv. Bağımsız Kitaplar*.
- Alloa, E. (2020). *İmajların Okunurluğu Bir Görsel Hegemonya Cogito, 97 Yapı Kredi Yayınları*
- Ballard, J. G., & Deveci, N. (1995). *Çarpışma. Ayrıntı*.
- Beck, U. (2014). *Risk toplumu: Başka bir modernliğe doğru. İthaki*.
- Benjamin, W. (1999). *The Arcades Project, Harvard University Press*
- Benenson, S. Elizabeth (2024). *William Hogarth. Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/biography/William-Hogarth*
- Boym, S. (2020). *Off-Modern Mimarlık. Lemis Yayınları, İstanbul*.
- Buchloh, B. H. (2005). *An Interview with Thomas Hirschorn. October, 77-100*.
- Bengi, S. I., & Akalın, A. (2019). *Bernard Tschumi ve "Olay Mimarlık". Online Journal of Art and Design, 7(2)*.
- Broeckmann, A. (Ed.). (1998). *The art of the accident. V2_ publishing*.
- Briz, N., Meaney, E., Menkman, R., Robertson, W., Satrom, J., & Westbrook, J. (2011). *GLI. TC/H READER [ROR] 20111*.
- Blanchet, C. (2016). *Reconsidering Hope. ABI Teknik, 36(4), 252-266*.
- Brayer, M. A. (2005). *Active Narratives. Architectural Design, 75(2), 82-87. Aral, Coşkun TANIK sergisinden notlar*
- Crary, J. (2015). *7/24: geç kapitalizm ve uykuların sonu. Metis Yayınları. Say:13-14 7/24*.
- Clarke, C. (2019). *16th Istanbul Biennial: The Seventh Continent. Art Monthly, (431), 26-27*.
- Dosya 40: *Mimarlığın Zulmü http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/dosya40.pdf*
- De Fusco, R. (2020). *Kitle İletişim Aracı Olarak Mimarlık, Arketon Yayıncılık*
- Delibaş, K. (2017). *Risk toplumu. İstanbul: Ayrıntı*.
- Deleuze, G. (2020). *Cinema I: The Movement-Image. In Philosophers on Film from Bergson to Badiou (pp. 152-176). Columbia University Press. say:32*
- Dekonstrüksiyon sergisi: https://www.moma.org/calendar/exhibitions/1813?installation_image_index=7*
- Darley, G. (1999). *John Soane: an accidental romantic. Yale University Press*.
- During, E. (2016) *Materiality of the Image. https://www.youtube.com/watch?v=Vf5J-l4DMcI*
- Florenski, P. (2001). *Tersten Perspektif. çev. Yeşim Tokol, İstanbul: Metis Yayınları. Say:38*
- Farel, A. (1999). *Architecture and Complexity. The third Labyrinth. Passion Editions.say:278-293*

- Fichter, J., (1996). *Sosyoloji Nedir*, Atilla Kitabevi, Ankara.
- Gürer, T. K., & Yücel, A. (2010). Bir paradigma olarak mimari temsilin incelenmesi. *itüdergisi/a*, 4(1).
- Giddens, A., & Kuşdil, E. (2010). *Modernliğin sonuçları*. Ayrıntı.
- Göldeli, İ. (1996). *Dekonstrüktivizm ve Mimarlık*. Yapı 179 Ekim 1996
- Grosz, E. (2001). *Architecture from the Outside*. Massachusetts Institute of Technology.
- 2000+ *Mimarlık Teorisinin Acil Sorunları*, ed. James Graham, çev. Atilla Erol, İstanbul: Janus Yayıncılık, 2016 (Kısım: Belleğe karşı madde say: 236)
- Ginsberg, R. (2021). *The aesthetics of ruins*. Brill. say:4
- Hirschhorn, T. (2013). Why is it Important–Today–to Show and Look at Images of Destroyed Human Bodies?. *Critical Laboratory: The Writings of Thomas Hirschhorn*, 99-104.
- Kavanagh, C. (2019). "Categorically Grotesque: Ballard, Bodies and Genre in Crash". *Open Cultural Studies*, 3(1), 456-468. <https://doi.org/10.1515/culture-2019-0039>
- Lefebvre, H. (2015). *Mekânin Üretimi*, Sel yayıncılık
- Lefebvre, H. (2013). *Kentsel devrim*. İstanbul, Turkey: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2013). *Gündelik hayatın eleştirisi II*. Sel yayıncılık say:372
- Le Feuvre, L. (2010). *Failure*. MIT Press/Whitechapel Gallery.
- Morton, T. (2013). *Hyperobjects: Philosophy/ and Ecology after the End of the World*. *U of Minnesota Press*
- Morris, S. (2012). *Drawing in the Dark*. *Tate Papers*, (18). <https://www.tate.org.uk/research/tate-papers/18/drawing-in-the-dark>
- Mc Morrough, J. (2008), *Monster || Ru(m)inations: The Haunts of Contemporary Architecture Perspecta*, Vol 40 Pages:164–169
- Mandoki, K. (2016). *Everyday aesthetics: Prosaics, the play of culture and social identities*. Routledge.
- Menkman, R. (2011). *The glitch moment (um)* (Vol. 4). Institute of Network Cultures.
- Mical, T. (2005). *Surrealism and architecture*. Routledge.
- Ockman, J., & Tschumi, B. (2008). Talking with Bernard Tschumi. *Log*, (13/14), 159-170.
- Özakpınar, Y. (2010). *Hafıza yanılmaları ve iki ayrı hafıza kodu teorisi*. Ötüken Neşriyat.
- Patterson, R. (2000). *The tragic in architecture* (Vol. 70, No. 5). Academy Press. say:10.
- Petra Heck, "Beyond the white walls of the white cube. Net art: exhibiting/collecting/conserving?. An interview with Josephine Bosma", *Nettime*, 1999. <https://www.nettime.org/Lists-Archives/nettime-l-9912/msg00042.html>
- Rowntree, M. R. (2019). *Material Intimacy: Bearing Witness, Listening, and Wandering the Ruins*. *The University of Texas at Arlington*.
- Ruskin, J. (1892). *Seven lamps of architecture*. 1892 (Vol. 17). Charles E. Merrill. "...it is in that golden stain of time, that we are to look for the real light, and colour and preciousness of architecture..."
- Redhead, S. (2006). *The art of the accident: Paul Virilio and accelerated modernity*. *Fast Capitalism*, 2(1), 1-2.
- Smithson, R. (1967). *The monuments of Passaic*. *Artforum*, 6(4), 68-73.
- Sorkin GAD ile yaptığı söyleşisi <https://www.gadarchitecture.com/tr/michael-sorkin-roportaji-tr>
- Sadakaoğlu, M. C. (2022). *Paul Virilio'nun Kuramsal Dünyasına Kısa Bir Giriş Denemesi*. *Social Science Studies Journal (SSSJJournal)*, 6(54), 204-214.
- Sorkin, M., *Ötopya, Hemen Şimdi!*, <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/dosya24.pdf>
- Sığın, A. (2021). *Ulrich Beck ve Anthony Giddens' in Risk Toplumu Kavramsallaştırması Işığında Sosyal Medya ve Bilginin Güvenliği ve Gizliliği İlkesi*. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(24), 415-432.
- Traverso, E. (2009). *Geçmiş kullanma kılavuzu*. İstanbul: Versus. (say:15)
- Tschumi, B. (1994). *The manhattan transcripts*, *Academy Editions*
- Vidler, A. (1992). *The Architectural Uncanny: Essays in the Modern Unhomely*, *MIT Press*
- Virilio, in Armitage (1999), 'From Modernism to Hypermodernism and Beyond: An Interview with Paul Virilio'

- Virilio, P. (2007). The original accident. Polity.
Virilio, <https://v2.nl/articles/surfing-the-accident>
- Verschaffel, B. (2001). Architecture is (as) a Gesture. QuartVerlag.
- Venturi, R. (1977). Complexity and contradiction in architecture (Vol. 1). The Museum of modern art.
- Venturi, R., & Brown, D. S. (2004). Architecture as signs and systems: for a mannerist time. Cambridge/London: BelknapPress of Harvard UniversityPress.
- Williams, R. (2020). Culture and materialism. Verso Books. say:71
- Walker, Brian, and David S. (2012) *ResilienceThinking: Sustaining Eco systems and People in a Changing World*, Island Press.
- Williams, R. (2006). Modern Trajedi, çev. Barış Özkul, İletişim Yayınları.
- Wölfflin, H. (2019). Rönesans ve Barok İtalya'daki Barok Üslubun Özü ve Ortaya Çıkışı Üzerine Bir İnceleme. A. Tümertekin-N. Ülner, Çev). İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Weizman, E. (2017). Forensic architecture: Violence at the threshold of detectability. Princeton UniversityPress.
- Witmore, M. (2002). Culture of Accidents: Unexpected Knowledges in Early Modern England. Stanford University Press.– sy.40-41
- Yücefer, H. (2020). İmgenin ardındaki imge: Deleuze'de eylem-imgenin üç krizi. Cogito, 97, say: 117).
- Yaren Akbal Röportajdaki alıntı için: <https://www.karsimahalle.org/2019/06/30/yaren-akbal-sadece-savasta-degil-hayatin-her-yerinde-omurgasiz-olabiliyor-insan>
- Pedro Lagoa' nın Elisa Adami ile ropörtajı (2014) <https://www.mnemoscape.org/single-post/2014/09/14/the-archive-of-destruction-pedro-lagoa-interviewed-by-elisa-adami>
- URL-1 <https://www.demagazine.co.uk/2020/03/06/forensic-architecture-architecture-of-resistance/> - https://research.gold.ac.uk/id/eprint/20055/1/octo_a_00254.pdf - <https://www.gold.ac.uk/news/10-years-of-forensic-architecture/> - <https://visualcarlow.ie/whats-on/cloud-studies>
- URL-2 Meet Graham: <https://www.meetgraham.com.au/>
- URL-3 <https://www.fkv.de/en/exhibition/three-doors-forensic-architecture-initiative-19-februar-hanau-initiative-in-gedenken-an-oury-jalloh/>
- URL-4 Diyalojik kelimesinin anlamı: <https://ijcp.wordpress.com/wp-content/uploads/2019/12/ijcp-issue-9-p.-37-50-arnkil-co-generating-dialogical-spaces-english.pdf>

[1] "Bu, klasik anlamda bir sanat değildir. Ancak, şiddet ve yıkımdan sorumlu olan güç yapılarıyla karşılaşmasında sanatın özgürlüğünü sorgulayan bir incelemedir." [URL-3]

[2] Diyalojinin anlamı "duruma birden fazla perspektiften bakılabilen, tartışma alanı yaratılabilen ve karşılıklı olarak faydalı bir fikir birliği sağlanabilen bir platform olan "[URL-4]

[3] "Atmosfer" kelimesi, Boym'un bozukluklar arasında yer alan "aura" kavramına yaklaşarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, atmosfer, hem bozuklukların estetik bir bütünlük içerisinde sunulmasını hem de bu bütünlüğün fanteziyle şekillenen bir deneyime dönüşmesini ifade eder. Diğer bir açılımı bize Kabakov Projeler Sarayı ile yapar. Onda da yarım kalmış olanlar kendisini gerçekleştiremeyen projeler bir hayali peyzaj çizer. Bu peyzajda kişi kendi fantezileri ile karşılaşılır.